

GEEN POOTJES GEVEN,
MAAR METEEN DOEN!

Vrij toneel

Donderdagmiddag 2 april start groep C 1, vrij toneel, onder leiding van Peter van Lint. Veel doen dus. Dat hadden de 15 deelnemers aan deze groep ook wel verwacht. Hun was verzocht mee te nemen: geschikte werkkleding, teksten over taal, een krant, muziekinstrumenten en bandjes met progressieve muziek. Onder het werk zou er weinig worden getheoretiseerd. Peter van Lint rekende erop, dat de deelnemers de hun toegezonden stellingen en artikelen grondig hadden bestudeerd. Enkele stellingen luiden:

1. Speelvaardigheid is de voedingsbodem voor het ontstaan van creatieve verschijnselen.
2. Het probleem van de taalvaardigheid is een probleem van vormgeving; Nederlands is dus een vak als tekenen, muziek, handvaardigheid, gymnastiek, fotografie, m.a.w. Nederlands is "eigenlijk" een expressievak.
3. Taalvaardigheid is afhankelijk van vaardigheid in het taalspel.
4. Niet taalbeschouwing, maar spelen met taal leidt tot taalbeheersing. Wie les geeft in Nederlands, is spelleider.
5. Nieuwe gedachten kunnen alleen ontstaan bij een grote vaardigheid in het taalspel.

De artikelen van Peter van Lint handelen over het begrip creativiteit en spelvaardigheid. Het zijn vóórpublicaties uit een brochure Assepoester en de dijk-huid. Enkele opmerkingen over de expressievakken binnen en buiten de Mam-moet. De brochure verschijnt binnenkort. Tenslotte was er een gewijzigde herdruk van het artikel Waar hebben wij het over. Hierin maakt Van Lint een keuze uit de verwarrende terminologie op het gebied van de dramatische be-grippen. De eerste druk verscheen in sept. 1964 in Kunst en Opvoeding.

Voorbereiding van "fuTAA Liteiten"

"Wie heeft dit al eens meer gedaan?" Acht vingers gaan omhoog. "Dan gaan jullie beginnen met het maken van een tableau vivant. Zet de tafeltennistafel maar opzij. Ik blijf bij de zeven andere mensen, die misschien enige uitleg nodig hebben."

Vóór het groepswerk begint, eerst dus enkele inleidende oefeningen.

Als eerste het maken van tableaux vivants: eerst het uitbeelden van een concrete situatie, daarna abstracte compositie, geschikt voor platenhoezen.

Verder volgden: verbaal associëren, associaties in taal en beweging, teksten construeren en combineren met tableaux, concentratie-oefeningen en poëzie combineren met dictie, muziek en tableaux (voor de muziek was een bandje beschikbaar van een optreden van de groep Piggelmee in Paradiso).

Na de eerste oefeningen werd de scheiding tussen de beide groepen opgeheven. De cursusleider gaf steeds de opdracht; de uitwerking was een zaak van de groep.

Doel was bij iedere opdracht te komen tot een voor een denkbeeldig publiek acceptabele prestatie. Terloops kwam daarbij enige theorie ter sprake omtrent dictie, groepscompositie, ritme en speelplanperspectief.

De tijd voor uitwerking van elke opdracht was bijzonder kort variërend van vijf tot twintig minuten. De bedoeling daarvan was de groepsleden te dwingen tot razendsnel denken, associëren en beslissen (of: de intuïtie in werking te stellen) en daardoor tevens tot versnelde sociale vaardigheid.

Peter van Lint geeft de volgende verantwoording van de werkzaamheden die leiden tot "fuTAALiteiten", een collage van teksten, muziek en beweging.

De opdracht, verstrekt aan de groepsleider, was: introductie tot vrij drama, in verband met moedertaalonderwijs, creativiteit en speelsvaardigheid, resulterend in een demonstratie op vrijdagavond. De uitwerking geschiedde in enkele fasen.

Eerste fase

Mijn verzoek aan de groep was, een niet te lange tekst - bij voorkeur literair - over taal te zoeken als basismateriaal. Uit enige alternatieven werd een gedicht van Hans Andreus gekozen. Het gedicht werd in drie delen verdeeld, de groep in vieren. Drie van de vier subgroepen kregen elk een fragment van het gedicht met het verzoek, dat aan een zorgvuldig onderzoek te onderwerpen en het "woord voor woord" associatief uit te bouwen, zoveel mogelijk met behulp van bestaande teksten. Vervolgens moesten ze het zo volgens het principe van de celdeling ontstane literaire gezwel voorzien van regiesuggesties. Het procédé is dus dat van de thematische complexificatie, door bewustmaking van (een deel van) het referentiële associatiepatroon en daaruit een keuze laten maken - een proces dat onbeperkt voortgezet kan worden (polymerisatie)! Het vierde subgroepje zou zich bezighouden met een balletachtig intermezzo waarin vele titels van taalmethoden zouden voorkomen, verder naar eigen smaak te combineren met oud of nieuw tekstmateriaal. Aldus geschiedde en dit was de eerste dag.

Tweede fase

De tweede dag kregen we de onwaardeerbare medewerking van de administratieve staf die onze collage van teksten uittikte en zowaar kans zag het tempo van de mise-en-scène bij te houden. Bij de mise-en-scène heb ik heel wat knopen doorgehakt waar ik vermoedelijk de groep anders rustig in had laten zitten.

Diverse regieprincipes zijn in de "rehearsels" aan de orde gekomen: groepsregie, choreografie, Verfremdungseffecten, speluitdaging (met de berekening dat de toehoorders de uitdaging niet zouden aanvaarden), conflictopbouw en -oplossing, dramaturgische en speltechnische opbouw van expositie naar climax en exitus. Tevens moest uiteraard bij ieder fragment de tekst gesegmenteerd en verdeeld worden, het laatste hoofdzakelijk op basis van vrijwilligheid, al werd er ook wel eens een vrijwilliger aangewezen.

Tenslotte werden er muzikale elementen toegevoegd. Elk fragment was minstens éénmaal en hoogstens driemaal gerepeteerd vóór de "generale". De meeste spelers hadden tevens kans gezien hun teksten (en die van de anderen) van buiten te leren.

Derde fase

De opvoering verliep volgens plan. Totale werkduur plm. acht uur, opvoeringstijd zoals afgesproken een half uur.

Nazorg

Elke subgroep heeft het eigen tekstgedeelte geannoteerd met de spelafspraken. Het resultaat treft u hierna aan.

Een nabespreking. Het verslag daarvan vindt u achter de bewerkte speltekst. De groep gaat weldra een reünietje houden. En dan gaan we wéér werken.

Terugblik

Het procédé is ook toepasbaar op "eigen" teksten. Talloze andere procédés waren ook denkbaar geweest. Spel- en tekstimprovisaties zijn echter werkvormen die voor een presentatie na één dag minder in aanmerking komen: je bewijst een nieuweling geen dienst als je hem voor lul laat staan, en bovendien, je publiek heeft ook recht op citroenen in plaats van knollen.

Door het literaire spel bevat de tekst talloze doordenkertjes. De mise-en-scène heeft zich daarbij aangesloten. Symbolische navelstaarders, sluit u aan! Of we "creatief" geweest zijn, betwijfel ik (zie mijn inleidend artikel), ofschoon we wel van oud nieuw gecreëerd hebben. We zijn wel creërend en inventief geweest, maar dat is iets anders dan creatief en creatorisch. Het kan me trouwens geen reet schelen ook. Het was een mieterse groep om mee te werken.

We hebben wel erg geïsoleerd gewerkt. Deze uitvoerige geschriften geven, hoop ik, een kijkje in de operatiekamer.

Peter van Lint

fuTAALiteiten

Een collage van teksten, samengesteld en gespeeld door de deelnemers van de C-groep.

De gedichten of fragmenten van gedichten zijn genomen uit het werk van H. Andreus, G. Achterberg, G. Kouwenaar, L. Vroman, Lucebert, A. van Collem, P. van Ostayen, samenstellers van schoolboekjes en Van Dale.

Gebruikte muziekinstrumenten:

basgitaar, viool, blokfluit en tamtam, piano.

Procédésuggesties, choreografie en regie: Peter van Lint.

De mise-en-scène is gebaseerd op twee formaties:
de dubbele V en de O.

(Leeg toneel. Basgitaar begint te spelen, hard, indringend, undergroundstijl.
Spelers komen van achteren op, strakke, maar niet stijve pas, in dubbele V,
met punt naar de zaal. Muziek stopt in crescendo)

marjan : FuTAALiteiten

annet : FuTAALiteiten!

teia : FuTAALiteiten!!

allen : FuTAALiteiten!!!

deel 1 : expositie en kennismaking met de spelers

(de spelers zeggen elk een deel van de tekst van Andreus, waarop de collage
gebaseerd was)

Luisterapparaat

Er is geen naam die klopt
geen woord dat niet vroeg of laat uiteenvalt.

De woorden plaveien de waarheid, maar met een trieste omweg
en ik ben hun koppige dichter:
stap voor stap een woord.

Nooit zo volstrekt als een roos of mooi kind,
nooit zo geheel
als een slapende uit de tijd gevallen kat,
nooit zo warm als een slapende vrouw -

het beste woord dat ik kan geven is
een luisterapparaat voor een geweldige stilte.

(...) (fragment uit de verwerking van de eerste verzen)

(basgitaar hard, staccato - van achter uit tableau, abrupt, luid)

lenie : de waarheid en niets dan de waarheid!

hans : het woord heeft het eerste en het laatste woord!

ali : de woorden zijn als stenen

annet : ze klinken hard!

bert : soms zacht

ad : soms hol

peterd : alléén bestaan ze niet!

marja : sámen vormen zij een straat

peterb : een weg

guus : een omweg, als er veel stenen gebruikt worden

allen (schreeuwend) : straat-steen

klinker

klinkerdriehoek!

(allen stoten, zich om hun as draaiend, 3x de klinkers van de klinkerdriehoek uit, op verschillende hoogten)

allen (jammerend) : ‡aaeeiiuuoeoe - (decrescendo)

‡aaeeiiuuoeoe -

‡aaeeiiuuoeoe -

(allen, front naar publiek, nog wel in beweging, gezicht naar de grond)

allen : m t, p, t, k, (enz. steeds herhalen van medeklinkers)

nogmaals, klinkerdriehoeken en medeklinkers, a.v.

(bij laatste reeks medeklinkers plotseling één stem van achteren)

(langzaam aan decrescendo - steeds donkerder)

ali : de woorden zijn als stenen

de woorden zijn als stenen

de woorden zijn als stenen (groep zakt langzaam ineen)

(groep nu diep ineengezakt - ieder neemt, snel en onzichtbaar voor publiek, een prop papier, tevoren meegenomen servetje, in de mond.

allen staan op en gaan met de prop in de mond het publiek in, hun tekst docerend)

allen : Bekijkt u eens het onderstaande voorbeeld. Eén van de vijf genummerde woorden heeft dezelfde betekenis (of bijna) als het woord boven de woorden, die genummerd zijn. Uw antwoord moet u op uw antwoordblad aangeven door het getal voor het woord dat u uitkiest aan te kruisen achter het nummer van de vraag, waaraan u bezig bent.

(peterb heeft bongo genomen en roept, trommelend, de groep terug)

peterb : Ja boeren - burgers - buitenlui!

(de groep komt terug en gaat in halve cirkel achter peterb staan, dicht opeen, schouder aan schouder naar publiek gekeerd)

peterb : Ik ben niets dan een omroeper van oproer en mijn mystiek is het bedorven voer van leugens/waarmee de deugd/zich uitzielt.

xxx : xxx

deel 2 : de koppige dichter op school.

(uitgaande van de basistekst komt men tot een fragment uit

"God en Godin" van Leo Vroman.

deel 3 : didactisch intermezzo en ballet.
vermakelijk spel op de vermakelijke verscheidenheid van
vermakelijke leerboekjes.

(...) : associaties op het thema stoel
marionetten-spel, in verband met taal

annet : en nu TAAL!
(de basgitaar zet een walking blues in)

(...)
allen : taal is niet zo moeilijk (in steady rock-tempo)
allen : taal. taal, taal ...

(de groep is in drieën gedeeld; A beweegt parallel aan frontplan heen en
weer, B loodrecht daarop, de leden van groep C draaien ieder om de eigen
as - het ritme wordt ondersteund door handgeklap, inmiddels zingt-zegt men):
allen : taal voor het leven / taalboek / taalkunst / taaltuin / taalgroei /
taalbloei / taalknoei / taalsnoei / taaluitroei !!

xxx : xxx
:

deel 4 : van woord tot vlees, of de symboliek der stilte.
(bewerking van de laatste vier verzen van Andreus)

margriet : als een slapende
bert : uit de tijd gevallen kat
allen (decrecendo): als een slapende, slapende slapende
... slapende (allen gaan liggen)

peterb : (pakt blokfluit, intoneert madrigaal-achtige melodie)
allen (schuiven langzaam over de grond rond, zeggen langzaam de volgende
tekst, intonatie - zacht en hoog):

Onder de maan schuift de lange rivier
onder de lange rivier schuift moede de maan
onder de maan op de lange rivier schuift de kano naar zee
Langs het hoogriet, langs de laagwei
schuift de kano naar zee
schuift met de schuivende maan de kano naar zee.

teia : zo zijn ze gezellen naar zee de kano de maan en de man,
waarom schuiven de maan en de man getweeën gedwee naar zee?

peterb (fluit zwijgt): uit de tijd gevallen

leni (springt op): opstaan! TIJD! tijd! tijd! (valt weer neer)

allen : (staan op, vormen vier groepen, elke groep beeldt een ander
type klok uit)

muziek : (op de piano wordt klokgebeier en klokkespel gesuggereerd)

leni : Dit is de tijd, je mag zeven keer raden
Zeven maal zeventig keer heb je de tijd
om gissend en missend, door schande en schade
wijs, te ontkomen aan de kwade
droom van de wenteltrap eeuwigheid.

(op eeuwigheid ontstaat een chaos van klokgeluiden die langzaam en met
horten en stoten in een verkrampte houding en stilte uitmond)

muziek : (piano improviseert zacht romantische muziek, op tamtam een
ritme, crescendo)

peterb : nooit zo warm als een slapende vrouw

(uit de groep komt een vrouw te voorschijn, bevallig, uitdagend.

alle mannen gaan rechtop staan, tamtamritme versnelt, kring van mannen
sluit zich om de vrouw heen, deze wordt onzichtbaar.)

meisjes : zelfs de heiligen in de hemel krijgen haar vlees

mannen : vlees vlees! VLEES!!

(wenden zich tot het publiek, intonatie crescendo)

guus : (stapt uit de 'speelplaats', haalt een in een servetje verpakt
stukje vlees uit zijn broekzak, toont dat aan de menigte en
zegt:)

guus : En hier is dan het vlees, het zure vlees. Doe de ramen dicht!

allen : (terug naar de uitgangsformatie)

marjan : het beste woord dat ik kan geven is

(alle spelers zeggen beurtelings één van de volgende woorden en nemen bij
het zeggen daarvan een 'standje' aan):

1 : longitudinaal

2 : latitudineel

3 : substituutbevrediging

4 : conferentiecommissie

5 : toevalstreffer

6 : toevalsdidactici

7 : innerlijke bevruchting

8 : zelfbevredigingsproces

9 : potentieel begaafden

10 : drewes

11 : platitude

12 : externe onderwijsdemocratisering

13 : taalfutiliteiten

guus : Maar nochtans moet het woord bestaan
dat met U samenvalt.....

Finale : Herhaling van de basistekst van H. Andreus als aan het begin.

muziek : (op piano voortzetting van het romantische thema)

(...)

margriet : een luisterapparaat

ad : voor een geweldige stilte
allen : (fluisterend)
voor een geweldige stilte

(de twee spelers die tamelijk centraal staan in de dubbel V, halen plechtig een bandrecorder, drager die naar voren, zetten hem neer, doen de klep open en drukken een knop in, alle spelers verlaten de 'speelplaats', piano zwijgt.)

NABESPREKING

Peter Dierckx

Op zaterdagochtend 4 april heeft de C₁-groep een interne discussie gehouden over de anderhalve dag samen werken. Als gespreksleider trad op Ad de Geus; Peter van Lint was discussiegenoot en zorgde ook voor de nodige informatie. We trachtten op twee belangrijke vragen een antwoord te vinden:

- Wat heb je er voor jezelf aan?
- Wat doe je er in je werksituatie mee?

Waarom waren we naar de VON-samenscholing gekomen? De meesten waren in de eerste plaats voor zichzelf gegaan en dit ligt ook voor de hand. Wanneer je drama in klasverband wilt gaan beoefenen, is het allereerst noodzakelijk er zelf mee geëxperimenteerd te hebben voordat je anderen onder jouw leiding laat werken.

Bestaat er voor het geven van drama een speciale didactiek? In het algemeen mag de leider zijn didactiek hanteren. Didactiek is iets zeer persoonlijks dat in iedere situatie kan veranderen. Een belangrijke vuistregel is wel, dat men zo weinig mogelijk dirigerend moet optreden.

Wel is het nodig technische aanwijzingen en inleidende oefeningen te geven om de groepsleden van zichzelf te laten loskomen en enkele basistechnieken aan te leren. Deze technieken dienen dus voor het losmaken van de deelnemers en voor het hanteren van het drama als conventioneel communicatiemedium.

Leiding geven bleek een moeilijk punt te zijn. We hadden gezien hoe Peter van Lint de presentatie van dit overigens geheel door onszelf samengestelde spel tamelijk strak geregisseerd had (om misverstand te voorkomen: wel op democratische wijze). We hadden dus weinig mogelijkheden (wel enige) om vast te lopen en dan zelf te ontdekken hoe we uit de moeilijkheden konden komen. Meestal werkten Peters aanwijzingen preventief; hij gaf wel argumenten bij een advies, maar er waren te veel aanwijzingen en motiveringen om te onthouden. Tijdgebrek was hiervan wel de voornaamste oorzaak.

Een belangrijke vraag die hiermee in verband staat, is: werkten we donderdagmiddag en -avond fijner (we waren toen intensief bezig met vrij drama; er was

nog geen "druk" van een opvoering), of gaf de vrijdag met de voorstelling meer bevrediging? Veel spelers hadden het prettiger gevonden zonder de druk van een opvoering te hebben kunnen spelen: men was dan vrijer geweest.

Ook had dan het tempo wat lager kunnen liggen, want door tijdgebrek - dit kwam meermalen in het gesprek naar voren - lag dat nu zeer hoog. Na de opvoering hadden we als spelers echter een gevoel van bevrijding.

Een opvoering kan ook zijn nut hebben, omdat het gevolg kan zijn een groter inzet van de spelers. Een opvoering leert je rekening te houden met het publiek, de mogelijke reacties te manipuleren (in de goede zin) en erop te anticiperen. De spanning wegens het gebrek aan tijd gaat een rol spelen: er ontstaat een combinatie van intuïtie en verstandelijk bezig-zijn, wat een belangrijk gevolg is van het werken aan een uitvoering.

Het doel van de opvoering was: voor publiek spelen en meer vaardigheden verwerven. Het resultaat ervan was voor de groep, snel een proces door te maken waarin zoveel mogelijk vormen gehanteerd konden worden. De gegeven voorstelling was niet zozeer "creatief drama" of "dramatische expressie", het was veeleer "totaalexpressie".

Als expressievormen werden namelijk gebruikt:

- taal - 1 gedestructureerd, ontmythologiseerd en opnieuw geformaliseerd, waarbij ook "niet bestaande" taalelementen gebruikt werden:
 - 2 als schriftelijke neerslag van het spelproces, verantwoording van mise-en-scène en totale aanpak.
- muziek: in zang, ondersteund door gitaar, viool, blokfluit, trommel en piano.
- ritmiek, dans en mime.
- beeldende expressie: op de voorpagina van het programmablad.

Ofschoon niet alle spelers een aandeel hadden in alle onderdelen, zijn deze wel het resultaat van hun samenspel: ze zijn er gezamenlijk verantwoordelijk voor. Iedere speler had zijn eigen inbreng in hetzelfde stuk, wat een grote diversiteit tot gevolg had. De essentie van een dergelijke collage is dan ook die diversiteit. Peter van Lint achtte het resultaat vaak een toevalstreffer. De diversiteit hangt niet alleen samen met de spelers, maar ook met de associatievelden die gebruikt worden; dit waren: betekenis-, sfeer- en klankassociatie.

Hoewel de literaire beperking meebracht, dat de sfeer nogal intellectueel was - volgens sommigen uit het publiek en de groep zelfs intellectualistisch -, was er minstens ook een emotionele betrokkenheid, waarvan de erotische elementen misschien een gevolg waren van de dichtregels van Achterberg? De sfeer wordt in de eerste plaats bepaald door het gedicht, de tekst, die als basis en uitgangspunt dient; de associaties ontwikkelen het geheel - het gedicht is leidraad.

Een volgende vraag was, of "poëzie" een krachtbron is om van jezelf los te komen en het gedicht intenser te beleven ("poëzie" als synoniem van literatuur-in-het-algemeen). Hebben we op deze manier het gedicht beter leren kennen? De meningen liepen op dit punt nogal uiteen. Wel waren we het er

allen over eens, dat poëzie die zo op school zou worden gebracht in korter tijd dan gewoon meer leerlingen zou bereiken. Een meerderheid vond dat hardop zeggen van een gedicht, erop bewegen en dansen en het in een muzikaal kader plaatsen, de beleving kan versterken. Door de associaties krijgt het woord een groter reikwijdte, wat wellicht de taalvaardigheid ten goede kan komen.

Eigenlijk te kort kon nog worden gesproken over de verwantschap van zo'n collage met underground-cultuur mede in verband met de onmisbaar aanwezige pop- en campeffecten.

Kan men drama in het geheel van het onderwijs gebruiken? Enkele spelers deden dit reeds. Moet drama een vak worden? Een dergelijke isolering valt niet te prefereren; specialisten hiervoor bij het basisonderwijs zijn er nog niet, bij het voortgezet onderwijs zijn er nog maar weinig. Getracht moet worden drama in het hele leerproces te integreren, en dat geldt ook voor het voortgezet onderwijs. Het niveau van het drama hangt samen met het type school. Wat de C1-groep heeft gedaan met materiaal en procédé, is hoogstens toepasbaar in de hoogste klassen van het voortgezet onderwijs.

Maar ook op de basisschool kan men dramatiseren. De leerlingen moeten trachten een tekst die hen aanspreekt te "verlichamen". Dit vraagt van de leider een grote zelfbeheersing: hij moet trachten zichzelf weg te cijferen en zich helemaal in de sfeer van het kind in te leven. Het uitbeelden van sprookjes en het naspelen van televisiestukken is voor vele kinderen een feest. De t.v. is in deze situatie een voorbeeld: de kinderen proberen hun cliché-ervaring te vertalen in een eigen wereld. Ook hier kan het procédé zijn: destructie van het cliché en op "pop"-achtige wijze komen tot een nieuwe synthese: spel met de wereld.

LEKKER VRIJEN MET HET WOORD IN HET EVERT KUPERSOORD

Dertig menzen zitten in een kring. Hoe heet u? Wat doet u?

"Ik werk bij de kleuteropleiding; verpleegstersopleiding; Havo; Universiteit."
Wat verwacht u?

"Ik wil zien hoe anderen het doen."

"Ik geef al twaalf jaar les - doe het vast twaalf jaar fout - wil nu wel weten hoe het moet."

"Hoe organiseer ik een klas wanneer ik bezig wil zijn met creatief schrijven? Truus van den Heuvel, die samen met Paul Dijkstra de cursus zal leiden, houdt een korte voorbespreking met de deelnemers aan de doe-stroom creatief schrijven.

Truus vertelt wat zij zich voorstelt te gaan doen: de deelnemers kennis te laten